

KLASİK İSLAM EĞİTİM ANLAYIŞINDA İSTENMEYEN ÖĞRENCİ DAVRANIŞLARINA YAKLAŞIM

Yrd.Doç.Dr.Yusuf Bahri GÜNDOĞDU

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, yusufbahri@odu.edu.tr

ÖZ

Doküman analizine dayalı nitel bir çalışma olan bu araştırmanın amacı, klasik İslam eğitim anlayışında istenmeyen öğrenci davranışlarına yaklaşımları ortaya koymaktır. Çalışmaya ilk dönem eserlerinden başlamak üzere İslam düşüncesinin henüz etkin ve üretken olduğu Osmanlı'nın yükselme dönemine kadar ortaya konan 12 müellifin 13 eseri dâhil edilmiştir. Kronolojik sıra gözetilerek yapılan çalışma, birincil kaynaklar üzerinden yürütülmüştür. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, çalışmaya dâhil edilen eserlerle sınırlıdır. Bu eserlere bakıldığında, klasik İslam eğitim anlayışında istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı öncelikle davranışın görmezden gelinmesi tavsiye edilmektedir. Ardından sırasıyla hatanın ima yolu ile ifade edilmesi, özel görüşme, işaret yoluyla bildirme, hatanın sınıf ortamında açıkça söylenmesi gerektiği gibi hususlara değinilmektedir. Yapılan bütün ikazların sonuç vermediği durumlarda, ilk dönem müellifleri sınırları çizilmiş fiziksel ceza seçeneğinden bahsetseler de, sonraki müelliflerin eserlerinde genel olarak bu anlayışa yer vermedikleri, hatta eğitimde fiziksel cezanın zararlarını açık bir şekilde dile getirdikleri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf Yönetimi, İstenmeyen Öğrenci Davranışı, İslam Eğitim Klasikleri, Şiddet

THE APPROACH TO UNDESIRABLE STUDENT BEHAVIORS IN CLASSICAL ISLAMIC EDUCATION

ABSTRACT

The purpose of this qualitative study based on document analysis is to reveal out the approaches to undesirable student behaviors in classical Islamic education. The study includes 13 works of 12 authors from the early period up to the Ottoman rise period in which the Islamic thought had just become efficient and productive. The study is carried out on the basis of primary sources by considering the chronological order. The results obtained from the research are limited to the works included in the sample group. In classical Islamic education, the undesirable student behaviors are advised to be ignored at first. Afterwards, it is necessary to imply the misbehavior, make a private conversation, indicate the misbehavior and to explicitly talk about it in the classroom environment, respectively. For the circumstances where none of the warnings produce any result, the authors of the early period offered the option for limited beating, the authors of the further periods did not mention of this approach in their works; on the contrary, they expressly stated the obvious negativities of violence in education.

Keywords: Classroom Management, Undesirable Student Behavior, Islamic Education Classics, Violence

1.GİRİŞ

Eğitimin maksadı her ne kadar öğrenciyi arzu edilen yönde değiştirmek ve geliştirmek olarak ifade edilse de sınıf içinde istenmeyen öğrenci davranışları, öğretmenlerin sıkça karşılaştığı bir durumdur. Sınıf yönetiminin en önemli boyutlarından birini ifade eden istenmeyen öğrenci davranışları (Atıcı, 2003: 27; Cemaloğlu-Kayabaşı, 2007: 129), okul ve sınıf ortamında eğitsel çalışmaları olumsuz etkileyen durumlar olarak nitelendirilmektedir (Başar, 1999: 95; Çetin, 2013). Çünkü istenmeyen davranışların sonuçları öğrencinin kendisiyle sınırlı kalmamakta, bazen öğretmen ve diğer öğrencileri de olumsuz yönde etkileyebilmektedir.

Sınıf ortamında istenmeyen öğrenci davranışları çok geniş bir yelpazede ele alınan bir konudur (Başar, 1999: 95). Kişiden kişiye de değişebilen bu davranışlar, genel anlamda öğretmenlerin beklentileri ile öğrencilerin davranışları arasındaki fark olarak ifade edilebilir (Sadık, 2008: 50). Davranışın öğretimi etkilemesi, güvenlik tehlikesi oluşturması, okul araç-gereçlerine zarar vermesi ve sınıf ortamındaki sosyalleşmeyi engellemesi şeklindeki ölçütlere göre değerlendirilen istenmeyen öğrenci davranışları (Çelik, 2005: 17; Korkmaz, 2002: 175), derse devam etmeme ya da geç gelme, derse hazırlıksız gelme, uygun olmayan yer ve zamanda konuşma, ders dışı işlerle meşgul olma, hayalleme, görgü kurallarına uymama şeklinde tezahür edebilmektedir (Başar, 1999: 95-96).

İstenmeyen öğrenci davranışları öğrencinin kendinden ya da dışındaki faktörlerden kaynaklanan pek çok nedene bağlı olarak gelişebilir (Ünal-Ada, 2000: 160-162). Ortaya çıkan istenmeyen öğrenci davranışlarının başarılı bir şekilde yönetilememesi, eğitmeden beklenen faydanın sağlanmasını güçleştirir (Başar, 1999: 92; Cemaloğlu-Kayabaşı, 2007: 129). Bu sebeple istenmeyen davranışların en aza indirilmesi ya da ortadan kaldırılması maksadıyla çeşitli yaklaşımlar ortaya atılmıştır. Bunlar; müdahaleci olmayan yaklaşım, davranışçı yaklaşım ve etkileşimci yaklaşım olarak sıralanabilir (Aksoy, 2001: 10; Başar, 1999: 131-132; Çetin, 2013: 257; Ünal-Ada, 2000: 45).

Müdahaleci Olmayan Yaklaşım: Öğrenci merkezli bir yaklaşım olan müdahaleci olmayan yaklaşımda öğrenci ve öğretmen arasında saygı ve güvene dayanan bir ilişki vardır. Bu yaklaşımda öğrenmeye yardım eden bir rehber konumunda bulunan öğretmen, istenmeyen davranışların gerçek nedeni olan öğrencilerin duygu ve düşüncelerindeki karışıklığa yoğunlaşmalıdır. Buna göre, öğretmen istenmeyen davranışa hemen müdahale etmek yerine önce sözsüz mesajlar göndermeli ve davranışlarını kontrol etmesi için öğrenciye süre vermelidir (Aksoy, 2001: 11). Öğrenci davranışlarını kontrol edemez ve öğretmenin müdahalesi kaçınılmaz ise izlenecek temel yöntem öğretmen ve öğrenci arasında özel görüşme yapmaktır. Özel görüşmelerde öğretmen empatik dinleme ve soru cevap gibi iletişim becerilerini kullanır ve öğrencinin gerçekçi bir çözüme ulaşmasına yardımcı olur. Ancak öğretmen çözüm yolları konusunda dayatıcı değildir (Ünal-Ada, 2000: 45).

Davranışçı Yaklaşım: Geleneksel bir yaklaşım olan davranışçı yaklaşım öğrencilerin duygu ve düşünceleri yerine gözlenebilir ve ölçülebilir davranışlarına odaklanmaktadır. Bu anlayışa göre davranışların pek çoğu öğrenilebilir. Öğrenciler pekiştirilen davranışları yapmaya devam ederken cezalandırılan davranışlardan kaçınma eğilimi gösterirler. Öğretmenler ödül ve pekiştireçlerle öğrenme durumlarını kontrol altına almalıdır (Başar, 1999: 131). Öğrencilerin davranışlarını kontrol etmede öğretmen yegâne sorumluluğa sahip kişidir. Kuralları kendisi belirleyen öğretmen, olumsuz davranışlar sergilendiğinde derhal müdahale etmelidir (Aksoy, 2001: 13).

Etkileşimci yaklaşım: Bu yaklaşım müdahaleci olan ve olmayan modellerin arasında sentezci bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir (Özdemir, 2011: 84). Bu anlayışa göre öğretmen sahip olduğu otoritesini öğrenciyle paylaşır ve onu sınıf yönetimi sürecine dâhil eder (Başar, 1999: 132). Kurallar birlikte belirlenir, sorunlar beraberce çözülür. Uzun dönemde öğrencilere kendi davranışlarını kontrol etme ve yönetme fırsatları verilir. Öğretmen, öğrencilerin kurallara uyup uymadığını ya da kurallarda bir değişimin gerekli olup olmadığını öğrencilerle yaptığı toplantılarda tartışır. Bu toplantıların amacı öğrencilerin kendilerine ve sınıftakilere karşı sorumluluklarının farkına varmalarına yardımcı olmaktır (Aksoy, 2001: 16).

Günümüzde öğretmenler geliştirilen etkili sınıf yönetimi yaklaşımları yanında psikolojik danışma hizmetlerinden de yararlanabilmektedir. Bununla birlikte en etkili yöntemlerin kullanıldığı ve psikolojik danışma hizmetlerinden de yararlandığı durumlarda dahi kimi zaman istenmeyen öğrenci davranışlarının önüne geçilmesi mümkün olamamaktadır (Atıcı, 2003: 28). Bu yönüyle istenmeyen öğrenci davranışlarının öğretmenlerin başa çıkması gereken en önemli konulardan birisi olduğu söylenebilir.

Ülken'e (2013: 20) göre, pedagoji tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Esasen insanlar en eski zamanlardan beri çocuk yetiştirme; onların maddi ve manevi gelişimi üzerinde düşünceler ortaya koymuşlardır. Eğitim tarihi de dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı zaman dilimlerinde geçmiş toplumların eğitime dair uygulamalarının geride bıraktığı izleri ve sağladığı katkıları ortaya çıkararak günümüze zengin malzemeler sunmaktadır. Günümüzün eğitim sorunlarının anlaşılabilir ve çözümlenmesinde, çağdaş eğitim düşüncesinin geliştirilmesinde ve geleceğe dair doğru eğitim planlarının yapılmasında, eğitim tarihi araştırmalarının önemi her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır (Uygun, 2012: 265). Bu doğrultuda eğitim olgusunun geçmişte nasıl bir seyir izlediğinin tespitine dair çalışmaların özellikle 19 ve 20. yüzyılda arttığı söylenebilir (Ergün, 2008: 321).

Taylor'a göre (2012: 85), geriye gittiğimiz ölçüde ne olduğumuzu görerek, bu noktaya nasıl geldiğimizin hikâyesini anlatmak suretiyle, şu an ne olduğumuzu belirleriz. Farklı eğitim konularının incelendiği bir alan olarak eğitim tarihi araştırmaları, günümüzde karşı karşıya olduğumuz eğitimsel sorunların geçmişte nasıl algılanıp yorumlandığını bilme adına önemli bulgular sağlamaktadır (Uysal, 1974: 23). Bu nedenle, eğitim bilimlerinin tarihsel birikimini ve tecrübelerini objektif olarak inceleyip günümüz şartlarına uyarlamaya çalışma ve eğitim uygulamalarında bunlardan faydalanma doğru bir yol olarak değerlendirilebilir (Aydın, 1998: 90).

Eğitim biliminin gelişimi adına eğitim tarihi araştırmalarının büyük önemi olmakla birlikte, elde edilen sonuçların değerlendirilmesi noktasında dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Bilinmelidir ki eğitim tarihi araştırmaları incelenen döneme ait bilgi ve tecrübeleri ortaya koymakta; içinde bulunduğu zaman diliminin anlayışlarını, yaklaşımlarını ve değer yargılarını yansıtmaktadır. Dolayısıyla yapılan değerlendirmelerin bağlamsal olması gerekmektedir. Eğer farklı zaman dilimlerinin eğitim anlayışları kıyaslanıyorsa, bunlar gerçekleştiği dönemlere göre değerlendirilmelidir (Carpentier, 2008: 706). Modern zamanların bakış açılarıyla geçmiş zaman uygulamalarının değerlendirilmesi kimi zaman yanlış ve haksız sonuçların doğmasına neden olabilmektedir. Sınıf yönetiminin değişmez konularından biri olan istenmeyen öğrenci davranışlarını inceleyen bu çalışmanın bulgularının da, bu anlayışa uygun olarak değerlendirilmesi yerinde olacaktır. İlk emri “oku” olan İslam dini, eğitime verdiği büyük önemle hızlı bir şekilde sözlü kültürden yazılı kültüre geçmiş; büyük ve önemli eserler ortaya koyarak insanlığa önemli katkılar sunmuştur. İslam’ın ilk müessesesi olan mescidi aynı zamanda bir okula çeviren İslam medeniyeti, çok erken dönemlerden itibaren eğitime dair müstakil ya da bölümler halinde eserler ortaya koymuş ve geriye zengin bir eğitim mirası bırakmıştır. Bununla birlikte, gerek din eğitimi gerekse de eğitim bilimleri açısından bakıldığında bu mirasın yeterince incelemeye tâbi tutulduğunu söylemek mümkün değildir. (Kayadibi vd., 2008; Köylü-Koç, 2016: 15; Uygun, 2012).

Sınıf yönetimi araştırmaları içinde önemli bir konu olan istenmeyen öğrenci davranışları, genel olarak modern yaklaşımlara dayalı olarak ele alınıp incelenmektedir. Sınıf yönetimine ilişkin çalışmaların genelde yakın zamanlarla sınırlandırıldığı; klasik dönem eserlerinin sınıf yönetimine dair yaklaşım ve uygulamalarının göz ardı edildiği anlaşılmaktadır (<https://tez.yok.gov.tr>, 2017). Her ne kadar klasik dönemi kapsayan kimi doküman incelemeleri bulunsada (Ay, 1993; Bayraktar, 2015; Ersoy, 2016; Nazıroğlu, 2006) doğrudan sınıf yönetiminin önemli bir konusu olan istenmeyen öğrenci davranışlarını inceleyen bir araştırmaya rastlanmamıştır. Din eğitimi alanında yapılan sınırlı sayıdaki sınıf yönetimi çalışmalarının da konuya İslam eğitim klasikleri penceresinden bakmadığı görülmektedir (Bağcı, 2012; Kars, 2007; Uçar, 2004). Bu yönüyle çalışmanın alana bir katkı olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu çalışmanın amacı, eğitim klasiklerine dayalı olarak İslam eğitim anlayışında istenmeyen öğrenci davranışlarına nasıl bir yaklaşım tarzı sergilendiğini ortaya koymaktır.

2.YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma deseninde doküman analizine dayalı bir çalışmadır. Doküman analizi, araştırmanın amacına uygun olarak kaynaklara ulaşmada ve elde edilecek verilerin tespit edilmesinde kullanılan bir yöntemdir. Bu yöntem, çalışılacak konular ile ilgili olarak yazılı ve basılı belgelerin analizini içerir (Karasar, 2009: 183-184).

Çalışma İslam medeniyetinin ortaya koyduğu tespit edilebilen ilk pedagojik ürünlerden başlayarak Osmanlı’nın yükselme devrinde yaşayan Taşköprüzâde Ahmed Efendi’nin görüşleri ile sonlandırılmış ve sınırlandırılmıştır. Çalışmaya böyle bir sınırlandırma getirilmesinin nedeni, İslam düşüncesinin henüz güçlü ve üretken olduğu dönemlerdeki pedagojik yaklaşımları ortaya koymaktır. Buna göre, belirtilen zaman aralığında İslam eğitim tarihine dair araştırmaların öne çıkardığı kaynakların (Aydın, 1998: 90; Bayraktar, 1997: 11; Çelik, 2013: 123-124; Dağ, 1974: 251-254; Günther, 2016: 73; Köylü-Koç, 2016) eğitime dair görüşleri ve istenmeyen öğrenci davranışlarına karşı tutumları ortaya konacaktır. Kronolojik sıra gözetilerek yapılan çalışmada müstakil eğitim kitapları yanında, öğretmen-öğrenci münasebetlerine işaret eden diğer eserler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Eserlerin incelenmesi birincil kaynaklar üzerinden yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, incelenen eserlerle sınırlıdır. Çalışmaya dâhil edilen eserler ve müellifleri şöyledir:

Tablo: Çalışmaya dâhil edilen eserler ve müellifleri

No	Eser	Müellif
1	e1-Âlim ve'l-müteallim	İmam-ı Azam Ebu Hanife (ö. 150/767)
2	Âdâbu'l-muallimîn	İbn Sahnûn (ö. 256/870)
3	er-Risâletü'l-mufasssala li ahvâli'l-muteallimîn ve ahkâmî'l-muallimîn ve'l-muteallimîn	Ebu'l-Hasen el-Kâbisî (ö. 403/1012)
4	Tehzîbu'l-ahlâk	İbn Miskeveyh (ö. 421/1030)
5	Kitâbu's-siyâse	İbn Sînâ (ö. 428/1037)
6	Edebu'd-dunya ve'd-dîn	Ebu Hasen el-Mâverdî (ö. 450/1058)
7	İhyâu ulûmi'd-dîn	Gazâlî (ö. 505/1111)
8	Bidâyetü'l-hidâye	
9	Ta'lîmu'l-muteallim fi tarîki't-taallum	Burhaneddîn ez-Zernûcî (ö. 620/1223)

10	Tezkiretu's-sâmi' ve'l-mutekellim fi edebi'l-âlim ve'l-muteallim	Bedreddîn b. Cemâa (ö.733/1333)
11	Mukaddime	İbn Haldûn (ö. 808/1406)
12	Tarîku'l-Edeb	Ali b. Hüseyin el-Amâsî (ö. 875/1471)
13	Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fi mevzûâtî'l-ulûm	Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)

Tabloda yer alan müelliflerin vefat tarihleri dikkate alındığında, incelenen en eski eserin en az 1250, en yeni eserin ise yaklaşık 450 yıl öncesine ait olduğu görülmektedir. Bütün müelliflerin tek bir eseri incelemeye alınırken, Gazâlî'nin iki eserinden yararlanılmıştır.

3.BULGULAR

Çalışmaya dâhil edilen müelliflerin eserleri istenmeyen öğrenci davranışları açısından incelemeye tabi tutulmuş, elde edilen bulgular aşağıya çıkartılmıştır.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ö. 150/767)

Hanefilik mezhebinin kurucusu Ebu Hanife, İslam hukuk düşüncesinin gelişmesinde öncü olan ve bu alanda önemli katkılar sunan bir İslam âlimidir. Ancak Ebu Hanife'nin öncülüğü bununla sınırlı değildir. Ebu Hanife öğrenci yetiştirmeye büyük önem vermiş, sahip olduğu maddi imkânları öncelikle öğrencilerinin eğitimine sarf etmiştir. Öyle ki Ebu Hanife'yi öğrencilere burs imkânı sağlayan ilk kişi kabul etmek mümkündür (Bekrî, 1987: 131). Öğrencilerini evladı gibi gören Ebu Hanife, kendi öğrencilerine de böyle davranmalarını tavsiye etmiştir. Öğrencisi Ebu Yusuf'a şöyle demektedir: "Öğrencilerine her birisi senin evladınmış gibi yaklaş. Böylece onların ilme olan rağbetleri artacaktır." (Mekkî, 1981: 373).

Ebu Hanife, öğrencilerine şefkat ve merhametle yaklaşıyor ve yine bunu öğrencilerine tavsiye ediyordu. Ebu Hanife'nin öğrencisi es-Semfî'ye tavsiyesi şöyledir: "Öğrencilerine yumuşak davran, hatalarını hoş gör. Onlara karşı gönül darlığı ve bıkkınlık gösterme. Onlardan biri gibi ol." (Mekkî, 1981: 367).

Ebu Hanife'nin beş eserinden biri olan *el-Âlim ve'l-müteallim*, ele aldığı konular itibariyle eğitime dair ilk ürünlerden biri olarak kabul edilmektedir (Günther, 2016: 72). Öğrencisi Ebu Mukâtil'in sorduğu sorulara verdiği cevaplardan oluşan eser, bir eğitimcinin öğrencisine nasıl yaklaşması gerektiğine güzel bir örnek teşkil etmektedir. Öğretmenin affedici (Ebu Hanife, 1992: 19) ve merhametli (Ebu Hanife, 1992: 24) olması gerektiğine işaret edilen eserde, istenmeyen öğrenci davranışıyla karşılaşıldığında öğrencinin ayıplanmaması gerektiği ifade edilmektedir (Ebu Hanife, 1992: 14).

İbn Sahnûn (ö. 256/870)

Eğitim alanında müstakil eser veren ilk müelliflerden biri olan İbn Sahnûn, eğitim hakkındaki görüşlerini *Âdâbu'l-muallimîn* isimli eserinde ortaya koymuştur. Alanında yazılan "ilk eser" olma özelliğine sahip bu kitap (Bayraktar, 1996: 22) eğitimin farklı yönlerine dair pek çok öncü görüş ortaya koymaktadır. On başlık altında incelenen eserin dördüncü bölümünde, eğitimde dikkat edilecek hususlara işaret edilmektedir. İbn Sahnûn, bu bölüme "yetimlere merhametsiz ve fakirlere katı davranan öğretmenleri ümmetin en kötülere olarak niteleyen" bir hadisla başlayarak, öğretmenlerin dikkatini merhamet ve eşitlik ilkelerine çekmektedir.

İbn Sahnûn (1972: 89-93), istenmeyen davranışın niteliğine göre öğrenciye 3 defa vurulabileceğini ifade eder. Ancak bunu öğrenciye fayda sağlaması şartına bağlar. Ayrıca öfkeliyken de öğrenciye vurulamaz. Başkasına zarar veren bir öğrenciye 3'ten fazla vurma şartı, babanın iznine bağlıdır. Oyuna düşkünlük ve tembellik gibi devamlılık gösteren istenmeyen davranışlar nedeniyle vurma sayısı 10'a kadar arttırılabilir. Ancak Kur'an eğitiminde öğrenciye 3'ten fazla vurulamaz. Belirtilen şartların dışında bir öğrenciye 3'ten fazla vurmanın İslamî esaslara göre kısası gerektiren bir suç olduğuna işaret eden müellif, öğretmenleri öğrencilerini cezalandırma konusunda dikkatli olmaya davet eder. Vurma aletine de değinen İbn Sahnûn, bir öğrenciye ancak "dirre" (çubuk) ile vurulabileceğini, bunun dışındakilerin öğretmeni yükümlülük altına sokacağını belirtir (İbn Sahnûn, 1972:136).

Ebu'l-Hasen el-Kâbisî (ö. 403/1012)

Kâbisî'nin İbn Sahnûn'dan esinlenerek yazdığı (Dağ-Öymen, 1974: 28) *er-Risâletu'l-mufassala li ahvâli'l-muteallimîn ve ahkâmi'l-muallimîn ve'l-muteallimîn* eğitim konularını ayrıntılı bir şekilde ele alan ilk eser olarak kabul edilebilir (Ateş, 1986: 7). Üç bölümden oluşan *Risale*'de istenmeyen öğrenci davranışlarına nasıl yaklaşılması gerektiği konusuna da yer verilmiştir.

Kâbisî (1986: 127-128) her şeyden önce öğretmenin öğrencisine arkadaş gibi davranması gerektiğini belirtir. Öğretmenin hareket noktası, öğrencinin faydasıdır. Öğrencilere şefkat ve merhametle yaklaşılması gerektiğini ifade eden Kâbisî'ye göre, öğretmenler öğrencilerin babası yerindedir. Ailelerin ekonomik durumu ya da öğrenciden hediye alma durumlarına göre öğrenciler arasında ayırım yapılmaması gerektiğini belirten Kâbisî (1986: 131), karma eğitimin de öğrenciler -özellikle kızlar- için zararlı olduğunu ifade etmektedir.

Öğretmenin öğrencilere sürekli bir şekilde asık suratlı yaklaşması doğru değildir. Zira öğrenciler bu duruma alışacağından öğretmenin asık suratlı olması, onları istenmeyen davranışlardan uzaklaştırmayacaktır. Öğretmenin sert bir yüz ifadesi takınması, ancak gerektiği durumlarda olursa, bu öğrenciler için istenmeyen bir davranış içerisinde olduklarına dair bir işaret olarak anlaşılacaktır. Bu tutum öğretmene öğrencisini cezalandırmadan sorunu çözme imkânı verecektir. Bu anlayışa göre, öğretmen tatlı-sert bir üsluba sahip olmalıdır. Öğrenciye ne büsbütün asık suratlı, ne de sürekli güler yüzlü bir şekilde yaklaşmalıdır (Kâbisî, 1986: 128).

Kâbisî (1986: 129) derslerine gereken önemi göstermeme, derse gelmeme, ezberlerini ihmal etme, yazmasında ve ezberinde yanlış yapma ya da heceleyerek okuma gibi durumlarda öğrenci tekrar tekrar uyarıldığı halde aynı hataları yapmaya devam ederse, edep sınırlarını zorlamayan ve namusa dokunmayan sözlerle kınama ve azarlama yoluna gidilebileceğini belirtir. Ancak bir öğrenciye asla "maymun", "domuz" gibi sözlerle hakaret edilmemelidir. O'na göre okul kızma ve öfke yeri değildir.

Kâbisî'ye (1986: 128-129) göre, bir öğretmenin gerekli durumlarda öğrencisine fiziksel ceza uygulaması doğaldır. Ancak bunun ölçüsü, 1'den 3'e kadardır. İbn Sahnûn'un doğrudan 3 olarak belirttiği vurma ölçüsünü, Kâbisî'nin "birden üçe kadar" şeklinde ifade ettiği görülmektedir. Kâbisî bu ölçünün üzerinde bir sayıda vurma konusunda öğretmenleri sakındırır. İbn Sahnûn da olduğu gibi Kâbisî de öğretmenin öfkeliyken öğrencisine vurmasını doğru bulmaz. Zira öğretmenin tüm davranışları öğrencilerin menfaati doğrultusunda olmalıdır. Öğretmenin kızgınlık ve öfke sebebiyle vurması, öğrencinin eğitimine bir katkı sağlamayacaktır. Ayrıca öğretmenin kendi rahatı ve nefsi için vurması da adalet ilkesine uygun değildir.

Öğrenci; başkasına eziyet etme, ders yerine oyun oynama, okuldan kaçma, tembelliği alışkanlık haline getirme gibi istenmeyen davranışlar gösterirse, öğretmen babayla istişare ederek 3'ten fazla vurma konusunda izin alabilir. Öğrencinin fiziksel ve psikolojik takati göz önünde tutularak vurma sayısı 10'a kadar arttırılabilir. Vurma, caydırıcı olacak kadar acıtıcı olmalı ama yüz kızartıcı/rezil edici ya da güçsüz düşürecek kadar şiddetli olmamalıdır. Kâbisî, ergenlik dönemindeki kaba ahlâklı çocuklarda, ahlâka uygun olmayan davranışlar gözlenir ve öğretmen daha fazla vurmanın gerektiğine inanır, öğrencinin durumunu da gözetererek 10'dan fazla vurabilir, demektedir. Ancak, müellifin bu görüşünü oldukça çekingen bir dille ifade ettiği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Ayrıca Kâbisî (1986: 130) cezalandırma işinin bizzat öğretmen tarafından yapılması gerektiğini, cezalandırmayı başka öğrencilere yaptırmanın öğrenciler arasında sorunlara yol açacağını dile getirir.

Kâbisî (1986: 130) hangi davranış sebebiyle olursa olsun bir öğrencinin başına ve yüzüne vurulamayacağını belirtir. Başa vurmanın beyne, yüze vurmanın göze zarar verebileceğini ifade eden müellif, vurma için en emin yerin ayaklar olduğunu belirtir. Ayrıca öğretmen hiçbir şekilde öğrencilerini yemekten ve içmekten alıkoymak gibi bir cezalandırma yoluna gitmemelidir.

İbn Miskeveyh (ö. 421/1030)

İbn Miskeveyh, İslam filozofları arasında bakışını ahlâk araştırmalarına çeviren ilk kişi olarak nitelendirilebilir (el-Hilâlî, 2011: 202). Çok farklı alanlara dair eserler vermiş olmasına rağmen İbn Miskeveyh asıl şöhretini ahlâk üzerine yazdığı *Tehzîbu'l-ahlâk* isimli eseriyle elde etmiştir.

İbn Miskeveyh'in eğitim anlayışında öğretmenin çok önemli bir yeri vardır. Öğretmen tutum ve yaklaşımlarıyla hem yapıcı hem de yıkıcı etkiye sahip olabilir. Bu açıdan bakıldığında öğretmen, eğitim sisteminin en önemli unsurlarından biridir. O'na göre öğrenci, öğretmenin elinde istediği gibi (hevâsına göre) şekillendirebileceği bir varlık değildir. Aksine öğretmenin görevi, ilim yolunda ilerlemek isteyen hür bir öğrenciye hedefine ulaşmasında yardım etmektir (el-Hilâlî, 2011: 202).

İbn Miskeveyh (2011: 265-270), varlıkların en şerefli olan insanın eğitimle değişip gelişebileceğine inanır. İnsan ahlâkını geliştirmeyi ve güzelleştirmeyi amaçlayan ahlâk ilmi de O'na göre ilimlerin en üstünüdür. Çocukların ahlâkı doğdukları andan itibaren gelişmeye başlar ve onlarda ortaya çıkan ilk duygu da utanma duygusudur (İbn Miskeveyh, 2011: 289). Ancak ahlâkî gelişimleri ihmal edilen

çocuklar, öfke, şehvet ve aç gözlülük gibi huylarla büyürler (İbn Miskeveyh, 2011: 267-269). Ve sonradan bu huyların değiştirilmesi de güçtür (İbn Miskeveyh, 2011: 295).

İbn Miskeveyh'e (2011: 269) göre din, gençlerin iyi bir ahlâka sahip olmalarına katkı sağlayan, onları iyi işler yapmaya sevk eden önemli bir faktördür. Din, gençlerin dinî hakikatleri kabul etme ve ahlâkî faziletleri isteme için nefislerini elverişli hale getirir. Anne-babalara düşen görev ise çocukların bu kurallara ve diğer güzel eğitim kurallarına uymalarını sağlamaktır. Bu amaç için gerekiyorsa onları uyarma, azarlama ve nihayet fiziksel ceza ile sakındırma yoluna gidilebilir ya da eğilimlerine göre ödüllendirip sevindirme yolu tercih edilebilir. İyi arkadaş ve kitap seçiminin de önemine değinen İbn Miskeveyh (2011: 290), bu konuda yanlış tercih yapılmasının sakıncalarına işaret etmektedir.

O'na göre (2011: 282-283) çocuklar, din terbiyesinde yetiştirilmeli ve alışkanlık kazanıncaya kadar bu hal sürdürülmelidir. Sonra ahlâk kitaplarından yararlanarak güzel ahlâk nitelikleri çocuğun nefsinde delilleriyle pekişecek şekilde yerleştirilmelidir. Ahlâkî erdem sergileyen insanlar çocuğun yanında övülmeli ve kendisi de bunları yaptığında takdir edilip ödüllendirilmelidir (İbn Miskeveyh, 2011: 290-291).

İbn Miskeveyh (2011: 290-291) istenmeyen bir davranış sergilendiğinde çocukların hemen azarlanmasını doğru bulmaz. O'na göre, eğer çocuk hatasının farkına varır ve bunu da gizlemeye çalışırsa, hata görmezden gelinmelidir. Ancak hatalı davranış sürdürülürse, çocuğa yaptığının yanlışlığı ve tekrar etmemesi gerektiği uygun bir şekilde anlatılmalıdır. Gerekirse azarlanır, ancak bu durum sürekli olmamalıdır. Çünkü devamlı surette azarlamak, çocuğu istenmeyen davranışı yapmaktan artık alıkoymayacak, hatta adeta hatalarını tekrara sevk eden bir araca dönüşecektir. Sonuçta zevklerin peşine düşmesinden dolayı kınanmak korkusu, onun için önemsiz bir hal alacaktır.

İbn Sînâ (ö. 428/1037)

İslâm felsefesinin ve Ortaçağ tıbbının önde gelen temsilcisi olarak kabul edilen İbn Sînâ, yalnız kendi çağı için değil günümüz için de önemli eğitimsel görüşler ortaya koymuştur. İbn Sînâ'nın eğitimi süt emzirmeyle başladığı söylenebilir. Bunun için de sütannenin seçiminin önemine vurgu yapar. O'na göre, sütannenin özellikleri sütle çocuğa geçer. Yanlış sütanne seçimi de çocuğu zihinsel geriliklere götürebilir (İbn Sînâ, 1988: 252).

İbn Sînâ'ya (1988: 253) göre sütanne kadar öğretmen seçimi de önemlidir. Öğretmen akıllı, dindar, öğretmenlik mesleğini iyi bilen, öğrenci yetiştirmede (tahrîc) uzman olmalıdır. Öğrenci tek başına eğitim almak yerine seçkin öğrencilerin bulunduğu bir sınıfta olmalıdır. Çünkü O'na göre, öğrenciler birbirlerinden görerek daha iyi öğrenirler. Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerinin çok iyi tanınması gerektiğini vurgulayan İbn Sînâ (1988: 255), eğitimde yanlış yönlendirmelerin uzun yılların heba olmasına neden olabileceği uyarısını yapar.

İbn Sînâ (1988: 252) çocuk süttan kesilir eğitimine başlanması gerektiğini belirtir. Zira eğitimden uzak bir süreç, istenmeyen ahlâkî özelliklerin bir süre sonra çocuğu kuşatmasına neden olacaktır. Kötü alışkanlıkların sonradan ortadan kaldırılması da kolay değildir. Bu sebeple bazen yumuşak (tergîb, yaklaşma) bazen de sert (terhîb, uzaklaşma) yaklaşımlarla çocuk kötü alışkanlık ve davranışlardan sakındırılmalıdır.

İbn Sînâ'ya (1988: 252) göre, öğrenciyi istenmeyen davranışlardan uzaklaştırmak için bütün yollar denendikten sonra öğretmen, öğrenciyi vurma seçeneğini de kullanabilir. Ancak ilk vurma acıtıcı olmalıdır. İbn Sînâ'nın bundaki maksadı, dayağın caydırıcılığını kullanmaktır. Eğer ilk vuruş acıtıcı olursa öğrenci bundan sonrakilerin de acıtıcı olacağını düşünerek istenmeyen davranışından uzaklaşacaktır. Ancak ilk vuruş hafif olursa, bundan sonrakilerin de böyle olacağı düşüncesiyle aynı davranışı yapmaya devam edecektir.

Ebu Hasen el-Mâverdî (ö. 450/1058)

Mâverdî çeşitli alanlarda seçkin eserler vermiş büyük bir âlim ve büyük bir eğitimci olarak takdim edilebilir. O'nun eğitime dair en önemli eseri *Edebu'd-dunya ve'd-dîn*'dir. Mâverdî'ye (1985: 90) göre, bir öğretmen öğrencilerinden bilgisini esirgememelidir. Özellikle belli alanda yetenekleri olan öğrencilerin bilgiden yoksun bırakılması, öğretmenlik âdâbına uygun değildir.

Mâverdî'ye (1985: 93-94) göre bir öğretmen ferasetli olmalı, öğrencilerin zekâ kapasitesini anlayıp onlara güçleri oranında eğitim ve sorumluluk vermelidir. Öğrencilerin durumuna göre hareket etmek hem öğretmen hem de öğrenciler için en uygun olanıdır. Öğrenciler zekâ kapasiteleri itibariyle farklılık gösterebilirler. Daha fazla bilgi alabilecek öğrenciler olduğu gibi, daha az bilgiyle

yetinecekler de bulunabilir. Öğrencilerin bu durumlarının gözetilmemesi, zeki öğrencilerin dersten sıkılmasına, zayıf öğrencilerin ise zorluk çekmesine neden olacaktır.

Öğretmenliğin gereklerinden biri de öğrencilerine nasihatte bulunma, onlara yumuşak davranma, eğitim yolunu onlar için kolaylaştırma ve onları bu yolda desteklemedir. Öğretmenin olumsuz tutum ve yaklaşımlarıyla öğrencilerini eğitimden uzaklaştırması, eğitimden nefret ettirmesi ve ümitsizliğe düşürmesi doğru değildir. Nitekim böylesi yanlış tutumlar, bazen öğrencilerin eğitimden uzaklaşmalarıyla sonuçlanabilmektedir. İstenmeyen bir davranış karşısında öğrenciler baskıya/serliğe maruz bırakılmamalıdır. Mâverî'ye (1985: 97) göre eğitime yeni başlayanlar küçümsenmemeli, gençlere hakaret edilmemelidir. Öğrencilere olumlu yaklaşma her zaman onların eğitimi için daha faydalı ve teşvik edici olacaktır.

Gazâlî (ö. 505/1111)

Hiç şüphesiz İslam düşünce tarihinin en büyük isimlerinden biri Gazâlî'dir. Pek çok alanda sayısız eser veren Gazâlî'nin en önemli eseri *İhyâu ulûmi'd-dîn*'dir. Bu eserin ilk bölümünü ilim konusuna ayıran Gazâlî, burada bir öğretmenin mesleğine ve öğrencilerine nasıl yaklaşması gerektiğine de yer vermektedir.

Gazâlî'ye (2005: 955) göre çocukların eğitimi, üzerinde durulması gereken en önemli iştir. Dolayısıyla eğitim işiyle meşgul olan kişiler, büyük ve ciddi bir iş yüklediklerini bilmeli ve buna göre hareket etmelidirler (Gazâlî, 2005: 68).

Gazâlî'ye (2005: 955) göre çocuklar birer emanettir. Bu anlayışa uygun olarak öğretmenler, öğrencilerine şefkat ve merhametle yaklaşmalı, hatta onları kendi evladı gibi görmelidir. Öğretmenler ilim yolunda doğru bir şekilde ilerleyebilmeleri için öğrencilere nasihatte bulunup rehberlik yapmalıdır (Gazâlî, 2005: 68-69). Bir öğretmen her zaman görevinin zorluklarına tahammül göstermeli; öğrencilerin hatalarına karşı öfkeyle değil, merhametle yaklaşmalıdır. Haylaz öğrencilere sabırlı olmalı, derslerine karşı tembellik gösterenlere de güzelce rehberlik yapmalıdır (Gazâlî, 1998: 145-146).

Gazâlî'ye (2005: 69) göre, istenmeyen öğrenci davranışlarına doğru bir şekilde yaklaşmak eğitimin inceliklerinden birisidir. Öğretmen istenmeyen bir davranışla karşılaştığında, bu durumu açıkça söyleme yerine, ima yoluyla ifade etmelidir. Zira öğrencinin hatasını açıkça söyleme, onun utanma duygusunu ortadan kaldıracığı gibi aynı davranışı ısrarla yapması gibi olumsuz sonuçlar da doğurabilmektedir.

Gazâlî'nin (2005: 70) üzerinde durduğu konulardan bir diğeri de öğrencilere kapasiteleri oranında sorumluluk verilmesidir. Bu ilkenin dikkate alınmaması, öğrencilerin okuldan ve eğitimden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Öğretmenin bütün bildiklerini öğrencilere bir anda vermesi de doğru bir yöntem değildir. Dersler öğrencilerin kapasiteleri ve gelişimleri dikkate alınarak verilmelidir. Bunun dikkate alınmadığı durumlar, istenmeyen öğrenci davranışlarına yol açacaktır. Gazâlî'nin bu noktada dikkat çektiği hususlardan biri de, yetersizliğini ileri sürerek bir öğrenciye düşük seviyede eğitim verdiğini açıkça söylemesidir. Gazâlî'ye göre böyle bir durum öğrencinin öğrenme isteğini olumsuz etkileyecektir.

Gazâlî'ye (2005: 71) göre, öğrencilerini iyi yönde geliştirmek isteyen bir öğretmen, her şeyden önce kendisi bu konuda örnek olmalıdır. Bunun yolu da öğretmenin sözleriyle davranışlarının uyumundan geçer.

Gazâlî olumlu davranış sergileyen çocukların açık bir şekilde, insanların huzurunda takdir edilmesi gerektiğini savunur. İstenmeyen bir davranış sergilendiğinde ise ilk defa oluyorsa bunun görmezden gelinmesi uygun olacaktır. Gazâlî'ye (2005: 956) göre bu durum özellikle öğrencinin hatasının farkına varıp bunu gizlemeye çalıştığı hallerde geçerlidir. Öğretmenin yapılan hatanın farkında olduğunu hissettirmesi, öğrenciye aynı davranışı tekrar etme cesareti verecektir. Ancak istenmeyen davranışın tekrarı söz konusu olursa, bu durumda öğrenci gizli bir şekilde ikaz edilmeli, yapılan davranışın yanlışlığı anlatılmalıdır. Öğrencinin sürekli bir şekilde azarlanması doğru değildir. Bu yöntemle sıkça başvurma, sorunu çözmedeki tesirini azaltabilir.

Burhaneddîn ez-Zernûcî (ö. 620/1223)

Eğitim alanında müstakil eser veren müelliflerden biri de Zernûcî'dir. Eğitim alanındaki eserinin adı *Ta'limu'l-muteallim fi tariki't-taallum*'dür. Bu kitap Osmanlı medreselerinde çokça okutulduğundan ülkemizde iyi bilinen eserlerden bir tanesidir (Çelik, 2013:124).

Zernûcî'ye (1981: 71-72) göre, bir öğrenci kendisine en iyi öğretmeni seçmelidir. En iyi öğretmen de en bilgili, Allah'tan en çok korkan ve en çok tecrübeye sahip öğretmendir. O'na (1981: 75) göre, bir öğrencinin eğitimden yeterince istifade edebilmesi için öğretmene ve derslere sabretmesi gerekir. Öğrenci ilim yolunda yeterince sabır göstermezse, ortaya koyduğu bütün çabalar boşa gidecektir. Hiçbir öğrenci ilme saygı gösterip onu yüceltmedikçe hedefine ulaşamaz. İlimi yüceltmek de öğretmenini yüceltmek demektir (Zernûcî, 1981: 78). Öğretmene sıkıntı veren bir öğrenci ilmin bereketini kaybeder, ilimden faydalanamaz (Zernûcî, 1981: 81). Öğrencilerin her zaman büyük hedeflere sahip olması gerektiğini belirten Zernûcî (1981: 109), ezber ve bol tekrarın da eğitimde önemli olduğunu ifade eder (1981: 110-112).

Daha çok öğrencilere başarı yolunu gösteren bir kitap olarak *Ta'limu'l-muteallim*, istenmeyen öğrenci davranışlarına dair konulara yer vermemiştir. Ancak önceki müelliflerin de vurguladığı gibi Zernûcî de (1981: 119) öğretmenin öğrencisine her zaman şefkatli ve ona ilim yolunda doğruları gösteren iyi bir rehber ve yol gösterici olması gerektiğini belirtir.

Bedreddîn b. Cemâa (ö. 733/1333)

Eğitim alanında müstakil eser veren müelliflerin en önemlisi olarak Bedreddîn b. Cemâa'yı göstermek mümkündür. Eserin adı *Tezkiretu's-sâmi' ve'l-mutekellim fi edebi'l-âlim ve'l-muteallim*'dir. İbn Cemâa (2012: 33) daha önce çeşitli eserlerde dağınık bir şekilde bulunan bilgileri bu kitapta bir araya topladığını dile getirmektedir. Eğitime dair kimi meseleler ilk defa İbn Cemâa tarafından ele alınıp incelenmiştir (Aydın, 2015: 40). Zernûcî'nin öğrenciye yönelik yazdığı eserinin aksine İbn Cemâa, hem öğrenci hem de öğretmenlere yönelik konuları bir bütünlük içerisinde işlemiştir (Bayraktar, 1997: 11).

Gazâlî gibi İbn Cemâa da (2012: 72) eğitimi en önemli işlerden birisi olarak görmektedir. Öğrencilere şefkatle yaklaşma O'nun da vurguladığı bir konudur. İbn Cemâa'ya göre (2012: 54) bir öğretmen öğrencisine yumuşak davranmalı (rifk) ve eğitim yolunda ona yardım etmelidir. Güler yüzlü olma ve başarısız öğrencilere anlayışlı davranma bir öğretmende bulunması gereken önemli özelliklerden birisidir (İbn Cemâa, 2012: 63). Öyle ki öğretmenlerini seçecek öğrencilere, şefkatiyle bilinen öğretmenleri tercih etmelerini önermektedir. O'na (2012: 96-97) göre ister geçmiş ister mevcut tecrübelerle bakılsın, eğitimde başarı ancak öğrenciye şefkat ve doğru rehberlikle elde edilebilir.

İbn Cemâa'ya (2012: 76-80) göre bir öğretmen öğrencileri arasında asla ayrımcılık yapmamalıdır. Öğretmen dersini başarıyla veren öğrencilere teşekkür etmeli; dersi anlamayan ya da isteneni yapamayanlara anlayış gösterip eksiklerini tamamlama fırsatı vermelidir. Ayrıca öğretmen öğrencilere asla gücünün üzerinde sorumluluk yüklememelidir. Bir öğretmen dersine gelen öğrencilere sevgi göstermeli, derse gelmeyenleri de güzelce anmalıdır. Ayrıca öğretmen öğrencilerinin isimlerini öğrenmeli, durumlarını düzenli bir şekilde takip etmelidir.

İbn Cemâa'ya (2012: 73-74) göre bir öğretmenin eğitimdeki temel hareket noktası, öğrencinin faydası olmalıdır. Bunun bir göstergesi ve ölçütü olarak da "kendisi için istediğini, öğrencileri için de istemeyi" ya da öğrencilere kendi evladı gibi davranmayı koyar. Öğretmenin başarı yolunda tercih edeceği en doğru yöntem teşvik etme ve heveslendirmedir (terğîb). Öğrencide istenmeyen bir davranış görülürse, bunun çözüm yolu baskı ya da şiddet değil, nasihat ve esnek davranmadır.

İbn Cemâa (2012: 80) istenmeyen davranışla karşılaşan bir öğretmenin izlemesi gereken yolu şu şekilde ifade eder: Öğretmen öğrencinin gelişimini açık ve gizli bir şekilde takip eder. Eğer bir öğrenci haram, mekruh ya da iyi halini bozan bir fiil işleme, ders çalışmayı bırakma, hocasına ya da başkasına saygısızlık yapma, izin verilmeden gereksiz bir şekilde konuşma, konuşmaya düşkün olma, uygun olmayan insanlarla bir arada bulunma gibi istenmeyen davranışlar sergilerse, öncelikle yapılması gereken hatalı öğrencinin de bulunduğu sınıf ortamında, bu davranışın yanlışlığının ima yolu ile anlatılmasıdır. Eğer bu durum, sorunu çözmezse öğrenciyle gizli bir görüşme yapılır ve yapılan davranışın yanlışlığı anlatılır. Bunun da çözüm olmaması durumunda öğretmen sınıf ortamında ilgili öğrenciyi işaret yoluyla uyarır. Sonuç alınmazsa bu sefer öğrenci sınıf ortamında açıkça ikaz edilir. Burada yapılan ikaz, dinleyen diğer öğrencilerin de sakınmalarını sağlayacak şekilde dikkat çekici ve etkili olmalıdır. Bunun da çözüm olmadığı durumlarda, öğrenci derse kabul edilmez, okuldan uzaklaştırılır. Okuldan uzaklaştırma cezası, özellikle öğrencinin diğer öğrencileri de olumsuz etkileyeceği kaygısı olduğu durumlarda uygulanır. Bununla birlikte, öğrenci hatasını anlayıp bir daha yapmama ya gayret ederse derse tekrar kabul edilir.

İbn Haldûn (ö. 808/1406)

İslam'ın altın çağında ortaya konan zengin bilgi birikimini en iyi şekilde değerlendirip özgün eserler ortaya çıkararak İbn Haldûn (Uludağ, 2016: 5), ileri sürdüğü görüşlerle sosyolojinin kurucularından biri olarak kabul edilmiş (Giddens, 2016: 19) önemli bir İslam âlimidir. En meşhur eseri olan *Mukaddime*'de diğer alanlarda olduğu gibi, eğitime dair de önemli görüşler ortaya koymuştur.

Her şeyden önce İbn Haldûn (2001: 543) öğretmenliği bir meslek ve sanat olarak ifade ederek, zamanının oldukça ötesinde bir görüş ortaya koymuştur. Ayrıca İbn Haldûn (2001: 545), klasik eğitimde büyük önem atfedilen ezber metodunun kimi yerlerde gereğinden fazla kullanıldığını, ancak istenilen sonucun alınmadığını kaydeder. Ezber yönteminin tek başına yeterli olamayacağına işaret eden İbn Haldûn, uygulama ve doğru yöntemin önemine vurgu yapar. Aynı zamanda, belli bir alanda çok fazla eser üretiminin eğitimi zorlaştıran bir unsur olduğuna değinen İbn Haldûn (2001: 727-733), eserlerin fazlaca özet olarak yazılmasının da sakıncalarına işaret eder.

Eğitimde tedricilik ilkesine vurgu yapan İbn Haldûn, başarıyı bu ilkenin dikkate alınmasına bağlar. Yaşadığı dönemde eğitim usullerini bilmeyen öğretmenlerden yakınan müellif, eğitimlerinin henüz başında öğrencilere zor konuların gösterilmesinin onları okuldan uzaklaştıran bir unsura dönüşebileceği uyarısını yapar. Buna göre öğrencilere güç yetirebilecekleri kadar bilgi verilmelidir. İbn Haldûn'a (2001: 734-735) göre, öğrenciler ancak bir dersi/konuyu anladıktan sonra diğer bir dersi/konuyu anlamaya hazır hale gelebilirler. Çocuklara Kur'an öğretiminin de İslam'ın bir şiarı ve eğitimin temeli olduğunu belirten İbn Haldûn (2001: 734-740), bundan dolayıdır ki İslam ülkelerinde asırlardır bu eğitime büyük önem verildiğini belirtir.

İbn Haldûn (2001: 743-744) eserinde eğitimde şiddet sorununa da değinmiş ve konuyu "Öğrencilere şiddet uygulamak zararlıdır" başlığı altında incelemiştir. Eğitimde şiddetin genel olarak zararlı olduğuna, ancak küçük çocuklarda bunun zararlı etkilerin daha büyük olacağına işaret eder. O'na göre, baskı ve şiddet çocuklarda kötü melekeler geliştirir. Eğer bir çocuk baskı ve şiddet altında eğitim görürse, baskı ve şiddet onu kuşatır. Çocuğa uygulanan şiddet, onun ruhunu daraltır, gelişimini engeller ve canlılığını yok eder. Bu durum öğrenciyi tembelleğe ve yalancılığa iter. Öyle ki korkusundan artık doğruları söyleyemez hale gelir. Gördüğü baskı ve şiddet ona aldatmayı öğretir. Durum böyle devam ettikçe, bunlar artık çocuğun ahlâkı haline gelir ve böylelikle insanî değerlerini yitirir. Çocuk bütün bunları da kendisini ve ailesini korumak maksadıyla yapar. Baskıya maruz kalan çocuk güzel ahlâk elde etme isteğini kaybeder, insanî olgunluğa ulaşma hedefinden sapar. Kendisine uygulanan baskı ve şiddete tepki gösterir ve sonuçta "esfel-i sâfilîn"* döner. Baskı ve şiddetin çocuk üzerindeki psikolojik etkilerini oldukça çarpıcı bir şekilde ortaya koyan İbn Haldûn, eğitimde şiddet uygulanan her yerde sonucun böyle olacağını belirtir. Bundan dolayıdır ki hiçbir öğretmen öğrencisine, hiçbir baba da çocuğuna zorbalıkla davranmamalıdır.

Ali b. Hüseyin el-Amâsî (ö. 875/1471)

Ali b. Hüseyin eğitim alanında eser veren Osmanlı döneminin önemli müelliflerinden biridir. Müellif hakkında kaynaklarda yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır. Künyesindeki 'el-Amâsî' ifadesinden Amasyalı olduğu anlaşılmaktadır (Şeker, 2002: 15).

Yazarın Türkçe yazmış olduğu *Tarîku'l-Edeb*, *Nesâyihü'l-Müslimîn* ve *Yasin Suresi Tefsiri* olmak üzere üç eseri bulunmaktadır. *Tarîku'l-Edeb* (Eğitimin Yolu) müellifin eğitim alanında yazdığı ve bu çalışmaya konu olan eseridir (Şeker, 2002: 17-20). Genel olarak çocuk eğitimi ve toplum içerisinde uyulması gereken görgü kurallarının ele alındığı *Tarîku'l-Edeb*, çocuk eğitiminde değişmez dersler, düşünceler ve nasihatler içermektedir (Özdemir-Karatepe, 2016: 543). Eserin günümüze ışık tutacak ve çocuklar için kimlik ve kişilik gelişimi sağlayacak bilgilerle dolu olduğu söylenebilir (Çeçen, 2017: 23). Eğitim tarihçisi Yahya Akyüz'e (2006: 122) göre *Tarîku'l-Edeb*'de ortaya konan görüşler, günümüz pedagoji verilerine büyük uygunluk ve benzerlik göstermektedir.

Amâsî'ye (2002: 77-78) göre, çocuğun eğitim için okula gönderilmesi ailenin önemli görevlerinden biridir. Ve yine O'na göre öğretmen hakkı, anne-baba hakkından önce gelir. Ebeveynlere kız çocuklarını daha çok sevip, daha fazla anlayış göstermelerini tavsiye eden Amâsî (2002: 97) bunu, kız

* Bu tabir Kur'an'da Tîn Suresi'nin 5. ayetinde geçmektedir. "Aşağıların aşağısı" anlamına gelmektedir. İbn Haldûn'un bu ifadeyle, yanlış din eğitimi uygulamalarının ve baskıların insanı son tahlilde inançsızlığa kadar sürükleyebileceği kaygısını dile getirdiği söylenebilir.

çocuklarının tabiatından kaynaklanan sebeplere bağlamaktadır. Zira kızlar cesaret edip taleplerini dile getiremezler.

10 yaşına gelen erkek çocukların yataklarının anne ve kız kardeşlerinden ayrılması gerektiğini tavsiye eden Amâsî (2002: 99), 12 yaşındaki çocukların da kendilerini bilinceye kadar uygun olmayan insanlarla yolculuk etmelerine izin verilmemesi gerektiğini ifade eder. Ayrıca müellifin (Amâsî, 2002: 128) karma eğitimi doğru bir uygulama olarak görmediği anlaşılmaktadır.

Amâsî (2002: 112-113) 4 yıl 4 ay 4 günlük olan bir çocuğun artık eğitime başlaması gerektiğini, bununla birlikte çocuğun hangi niteliklere sahip bir öğretmenden ders alacağını önemli olduğunu ifade eder. O'na göre iyi bir öğretmen her şeyden önce dindar bir kişiliğe sahip olmalıdır. Öğretmen öfkeli ve şaşırtıcı davranışlar sergileyen birisi olmamalıdır. Ayrıca işine daha iyi yoğunlaşabilmesi için öğretmenin başka yerlerde görevi bulunmamalıdır.

İyi bir öğretmen tercihi yapıldıktan sonra artık öğretmene itimat edilmesi gerektiğini dile getiren müellif (2002: 116-118), kimi katı tutumlarına karşı öğrenci yerine öğretmenin yanında yer alınması gerektiğini savunur. Amâsî'ye (2002: 121) göre, verilen eğitimin başarıya ulaşması, öncelikle öğrencilerinin tabiatının iyi bilinmesine bağlıdır. Öğrencilerin zekâ ve beceri durumlarını dikkate almayan bir öğretmen, istenilen sonuçları elde etmede güçlükler yaşar. Bu sebeple, öğrencilerin beceri ve kapasiteleri dikkate alınmalı, onlara kaldıramayacakları sorumluluklar yüklenmemelidir.

Amâsî'ye (2002: 120-121) göre öğretmen, eğitime yeni başlayan öğrencilere sıcak davranmalıdır. Onlara güler yüz göstermeli, iltifat etmelidir. Öğretmen özellikle ilk günlerde öğrencileri ürkütecek davranışlardan kaçınmalıdır. Bununla birlikte Amâsî'nin kimi istenmeyen davranışlar karşısında fiziksel cezayı bir yöntem olarak benimsediği söylenebilir. Her istenmeyen davranışta fiziksel cezaya başvurmayı doğru bir yol olarak görmese de Amâsî'nin okuldan kaçma gibi durumlarda bu yolu bir seçenek olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Taşköprîzâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)

Taşköprîzâde, çok farklı alanlarda yüzlerce eser vermesine ve bu eserler Osmanlı düşüncesini kuran temel taşlar mesabesinde görülmesine rağmen eserleri ve görüşleri yeterince bilinmeyen bir Osmanlı âlimidir (<http://taskopruluzade.org/>, 2017). Taşköprîzâde'nin eğitime dair temel görüşlerini *Miftâhu's-saâde* isimli eserinde görmekteyiz. O'nun (1985: 39-40) öğretmenlerde aradığı ilk özellik, işlerini Allah rızasını gözeterek yapmalarıdır. Öğretmenler ne gösteriş ne ücret, ne makam ne de saygı bekleyerek işlerini yapmalıdır. Bir öğretmen öğrencilerini evladı yerine koymalı, öğrenciler de öğretmenin hakkını anne-babadan üstün tutmalıdır.

Taşköprîzâde (1985: 43-44) bir öğretmenin eğitime öğrencinin durumunu/yeterliklerini doğru tespit ederek başlaması gerektiğini ifade eder. Öncelikle yapılması gereken, öğrencinin yapısının ve kabiliyetlerinin hangi ilme/alana uygun olduğunun tespit edilmesi; ardından kolaydan zora, basitten karmaşığa doğru bir eğitim yolu takip edilmesidir. O'na göre başarabilecek bir öğrenciye hak ettiği eğitimi vermemek kadar, hak etmeyen bir öğrenciye de gereğinden fazlasını vermek hatadır.

Taşköprîzâde (1985: 24) öğrencilere kendisine yol gösterecek ve nasihat edecek temiz düşünceli bir öğretmen seçmelerini tavsiye eder. O'na göre öğretmenler ayrıca öğrencilerine karşı şefkatli, onların hatalarına karşı tahammüllü olmalıdır. Taşköprîzâde böyle bir öğretmeni bulmak için en uzak beldelere gidilmesi gerekse bile bunun yapılmasını salık verir. Öğretmene düşen görev ise kendisine gelen öğrencilere eğitim ve rehberlikte cimrilik etmemesidir. Bir öğretmen öğrencilerini sürekli bir şekilde ilme teşvik etmeli, onların hata ve kusurlarına karşı anlayışlı, öğretimdeki zorluklara karşı sabırlı olmalıdır (Taşköprîzâde, 1985: 42-43).

Öğretmenin görevi öğrencideki istenmeyen davranışları ortadan kaldırmaktır. Ancak bunun doğru yöntemlerle yapılması gerekir. Bundan dolayı öğretmen öğrencinin hatasını açıkça söyleme yerine, öncelikle ima yoluyla çözmeye çalışmalıdır. Çünkü hataların ima yoluyla söylenmesi, daha etkili sonuçlar doğurur. Hataların açıkça söylenmesi, istenmeyen davranışlara olan isteği daha da arttırabilir. Taşköprîzâde'ye göre (1985: 42-43) insanlar yasaklanan şeylere daha fazla düşkünlük gösterirler.

Öğretmenleri ders esnasında öğrencilere öfkelenmeme konusunda uyarı Taşköprîzâde (1985: 51), öğrencinin isteneni yapıp yapmamasının değil, öğretmenin üzerine düşeni en iyi şekilde yapmasının önemli olduğunu belirtir.

İslam Eğitim Klasiklerine Göre Öğretmen Nitelikleri Ve İstenmeyen Davranışlar

Her bilim dalı tarihsel süreç içerisinde oluşmuş ve gelişmiştir. Başka bir ifadeyle her bilimin bir tarihi vardır. Bu durum insan kadar eski olan eğitim için de söz konusudur. Geçmişte eğitim adına yapılanların bilinmesi, günümüzdeki bazı sorunların daha iyi anlaşılıp çözümünde katkı sağlayabilir. Bu açıdan eğitim tarihi araştırmaları büyük önem taşımaktadır. İslam eğitim klasiklerinde istenmeyen öğrenci davranışlarına nasıl bir yaklaşım sergilendiğini ele alan bu çalışma da İslam eğitim tarihi kapsamında yapılan bir çalışma olmuştur. Elde edilen bulgular ışığında öğretmen nitelikleri ve istenmeyen öğrenci davranışlarına dair genel olarak şunlar söylenebilir:

Öğretmen Nitelikleri

Klasik İslam eğitim anlayışında öğretmenlerde bulunması gereken niteliklere büyük önem verildiği görülmektedir. Konumuz bağlamında bakıldığında, İslam eğitimcilerine göre bir öğretmende bulunması gereken en önemli özellik şefkattir. Öğrencilere yumuşak davranma anlamında birbirine yakın rıfk, hilm, talattuf ve merhamet gibi kavramlar da kaynaklarda kullanılmaktadır. Bir öğretmende bulunması gereken diğer bir özellik, öğrencilerini evlatları yerine koymasındır. Önceki öğretmen niteliği ile birlikte düşünüldüğünde, bir öğretmenin öğrencilerine kendi evlatları gibi yaklaşması, onlara şefkat ve merhamet göstermede daha etkili olacağı düşünülebilir. Klasik eserlerin öne çıkardığı bu niteliklerin günümüz eğitim anlayışında da vurgulandığı görülmektedir. Erden (2005: 39) ve Değirmencioğlu (1999: 26) öğrencilere karşı hoşgörülü ve sabırlı davranmayı, Demirel (2003: 168) de öğrencilere anne-baba olmayı temel öğretmen nitelikleri arasında saymaktadırlar.

Kaynaklarda vurgulanan niteliklerden biri de, öğretmenlerin öğrencilerine nasihat etmeleri, yol göstermeleridir. Modern eğitim anlayışında kişisel, eğitsel ve meslekî rehberlik olarak ifade edebileceğimiz bu hususların (Yeşilyaprak, 2004), klasik eğitim kaynaklarında yine en temel konulardan biri olarak işlendiği görülmektedir.

İstenmeyen Davranış Örnekleri

Araştırmaya dâhil edilen eserlerde öğrencilerin eğitim ortamında pek çok istenmeyen davranışına yer verildiği görülmektedir. Derslerine gereken önemi göstermeme, derse gelmeme, ders ve ödevlerini ihmal etme, izin verilmeden konuşma, gereksiz ve çok konuşma, derslerinde çok hata yapma, oyuna düşkünlük, okuldan kaçma, tembelliği alışkanlık haline getirme, başkasına zarar verme, uygun olmayan kişilerle arkadaşlık etme, haram bir fiili işleme, öğretmenine ya da başkasına saygısızlık etme gibi davranışlar istenmeyen öğrenci davranışları olarak kaynaklarda yer almaktadır. Klasik kaynaklarda yer verilen bu istenmeyen davranış örneklerinin günümüzde de aynı ya da benzer şekilleriyle devam ettiği söylenebilir (Başar, 1999: 95-97).

İstenmeyen Öğrenci Davranışlarına Yaklaşım

İncelenen eserler bir bütün olarak değerlendirildiğinde, istenmeyen öğrenci davranışları karşısında izlenilecek yol ve bakış açıları şu şekilde ifade edilebilir:

İstenmeyen öğrenci davranışları karşısında izlenmesi gereken öncelikli yol, davranışın görmezden gelinmesidir. İbn Miskeveyh ve Gazâlî özellikle ilk defa yapılan ve gizlenmeye çalışılan davranışların görmezden gelinmesinin faydalarına işaret etmektedirler. Gazâlî'ye göre, öğretmenin yapılan hatanın farkında olduğunu hissettirmesi, öğrenciye aynı hatayı tekrar etme cür'eti verecektir.

İstenmeyen davranışın tekrar etmesi durumunda yapılması gereken, hatanın ima yolu ile bildirilmesidir. Gazâlî, İbn Cemâa ve Taşköprizâde yapılan hatanın açıkça değil, ima (ta'riz) yolu ile söylenmesinin önemine vurgu yapmaktadırlar. Müellifler istenmeyen davranışın herkesin içinde ve açıkça dile getirilmesinin aynı hatanın tekrarına yol açacağı konusunda öğretmenleri uyarmaktadırlar.

İstenmeyen davranışın ima yolu ile bildirilmesi olumsuz davranışı ortadan kaldırmazsa takip edilecek yol özel görüşmedir. İbn Cemâa'ya göre, yapılacak bu görüşmede öğrencinin hatalı olduğu yönler güzelce anlatılmalıdır. İbn Miskeveyh görüşmede öğrencinin hemen azarlanmasını doğru bulmamaktadır. İbn Cemâa'ya göre özel görüşmenin sonuç vermediği durumlarda atılacak adım, öğrencinin sınıf ortamında işaret yoluyla ikaz edilmesidir. Kâbisî hatalı davranış karşısında bazen sert bir bakışın öğrencinin dikkatini çekebileceğini belirtir.

İşaretle ikaz sorunu çözmezse, öğrenci sınıf ortamında açık bir şekilde uyarılabilir. İbn Cemâa'ya göre bu ikaz, diğer öğrencilerin de benzer davranışları yapmalarını engelleyecek şekilde etkili olmalıdır. Burada yapılacak ikaz öncelikle yapıcı bir üslupla olmalıdır. Ancak gerektiği durumlarda öğrenci

azarlanabilir. Bununla birlikte İslam eğitimcileri sürekli azarlamanın ve asık suratlı olmanın doğru bir yol olmadığını belirtmektedirler. İbn Miskeveyh'e göre sürekli azarlama, istenmeyen davranışı ortadan kaldırmayacağı gibi, hataların tekrarına yol açabilir. Aynı şekilde Kâbisî, sürekli asık suratlı olmanın öğrencileri bu duruma alıştıracığından, hatalı davranışları ortadan kaldırma gücünü azaltacağı uyarısında bulunur.

Yapılan gizli ve açık bütün ikazların fayda etmediği durumlarda bazı müellifler fiziksel ceza yolunu bir seçenek olarak görmektedirler. İbn Sahnûn "dirre" adı verilen bir sopayla öğrenciye üç kere vurulabileceğini belirtir. Ancak öğretmen bunu öfkeliyken yapamaz. Aynı şekilde, öğrenciye vurmanın bir fayda sağlamayacağı anlaşıldığında da bu yolun kullanılması doğru değildir. Kâbisî vurma sayısı olarak 1'den 3'e kadar sınırı getirir ve baş/yüz bölgesine vurulmasının sakıncalarından bahseder. İbn Miskeveyh, Gazâlî ve Amâsî de gerekli tüm yolların denenmesinden sonra sonuç alınmazsa fiziksel cezayı bir seçenek olarak göstermektedirler. Kâbisî ve İbn Sînâ caydırıcılık gücünü kullanmak amacıyla öğrenciye ilk vuruşun "acıtıcı" olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak Kâbisî bunun öğrencinin onurunu zedeleyecek şekilde olmaması gerektiği ikazını yapar. İbn Sînâ'ya göre de asıl olan istenmeyen davranışın ortadan kaldırılmasıdır. Buna göre ilk vuruş zayıf olursa, fiziksel uyarım öğrenciyi istenmeyen davranıştan alkoymayacak, aksine hatalı davranışın tekrarına yol açacaktır.

Bütün yollar denendikten sonra fiziksel cezayı bir seçenek gören müelliflere kronolojik olarak bakıldığında, daha çok ilk dönem müellifleri oldukları anlaşılmaktadır. Nitekim daha sonraki müellifler genel olarak fiziksel cezayı bir yol olarak zikretmedikleri gibi, bunun zararlarına dair dikkat çekici görüşler ortaya koymuşlardır. İbn Cemâ'a göre, tüm çabalara rağmen öğrencinin davranışlarında bir iyileşme görülmezse yapılması gereken, öğrenciyi derse kabul etmemektir. Bu durum daha çok öğrencinin başka öğrencileri olumsuz etkilemeye başladığı durumlarda kullanılır. Ancak öğrenci hatasını anlar ve bir daha yapmamaya gayret ederse öğretmen öğrencisini tekrar dersine kabul eder.

İbn Haldûn ünlü eseri *Mukaddime*'de eğitimde şiddetin sakıncalarına bir bölüm ayırmış ve burada eğitimde şiddete başvurma öğrenci üzerindeki psikolojik etkilerini açık bir şekilde dile getirmiştir. İbn Haldûn'a göre, baskı ve şiddet öğrenciyi yalana ve aldatmaya iter, bu da bir süre sonra öğrencinin melekesi ve ahlaki haline dönüşür. Baskıya maruz kalan çocuk güzel ahlaka sahip olma ve insanî olgunluğa erişme isteğini kaybeder. Sonuçta öğrenci baskı ve şiddete tepki olarak tüm değerlerini yitirerek "esfel-i sâfilîn"e döner. Bu sebeple İbn Haldûn ne anne-babaların ne de öğretmenlerin asla şiddete başvurmamaları gerektiği ikazını yapar.

Taşköprizâde'ye göre öğretmenin sorumluluğu, görevini en iyi şekilde yerine getirmesidir. Öğretmen istenmeyen davranışlara öfkelenmek yerine, vermesi gereken bilgilere ve yapması gereken rehberliğe odaklanmalıdır. Mâverdî de baskı ve şiddetin istenen sonucu sağlamayacağına, başarının ancak öğrencilere olumlu yaklaşımdan geçtiğine işaret eder.

İstenmeyen davranışlara yönelik klasik kaynaklarda kullanılan yöntemlerin büyük oranda modern sınıf yönetimi anlayışlarına uygun olduğu görülmektedir (Başar, 1999: 132-144; Ünal-Ada, 2000: 54-55). Kimi klasik kaynakların yer verdiği fiziksel ceza uygulamaları ise istenmeyen davranışların önüne geçme noktasında günümüzde geçerli bir yöntem olarak kabul edilmemektedir. Zira yapılan araştırmalar fiziksel cezaya maruz kalan çocuklar üzerinde korkaklık, yalancılık vb. olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymaktadır (Haigh, 1990: 22). Bununla birlikte İbn Haldûn'un bundan 6 asır önce fiziksel cezaların öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerini net bir şekilde dile getirdiği; şiddetin öğrencileri tembelleğe ve korkaklığa sürüklediği şeklindeki değerlendirmesi, asla göz ardı edilmemesi gereken zamanının oldukça ötesinde bir anlayış olduğu söylenebilir. Ayrıca fiziksel cezayı salık veren müelliflerin adeta bunun yapılmasını ortadan kaldıracak kadar sınırlamalar getirdiği de yine dikkatlerden kaçırılmamalıdır.

4.SONUÇ

Sınıf yönetiminin en eski sorunlarından biri olan istenmeyen öğrenci davranışlarıyla başa çıkmanın en önemli yollarından biri doğru öğretmen nitelikleridir. Bu sebeple İslam eğitim anlayışında öğretmen niteliklerine büyük önem verilmiş, öğretmenlerin öğrencilere şefkat ve merhamet duymaları tavsiye edilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin öğrencilerini evladı yerine koymaları, onlara doğru rehberlik

yapmaları, öğretmenliğin ağır yükü karşısında sabır ve tahammül göstermeleri temel nitelikler arasında sayılmıştır.

Araştırmada incelenen kaynaklarda günümüze benzer pek çok istenmeyen öğrenci davranışının zikredildiği görülmektedir. Bu kaynaklar istenmeyen öğrenci davranışı karşısında sırasıyla davranışı görmezden gelme, ima yolu ile ikaz, özel görüşme, işaret yolu ile ikaz, sınıf ortamında açık bir şekilde uyarı yollarını önermektedir. Tüm bu yolların denenip çözüm bulunamadığı durumlarda ilk dönem müellifleri sınırları çizilmiş fiziksel cezayı da seçenekler arasında saymışlardır. Ancak sonraki müelliflerin vurma seçeneğinden bahsetmediği gibi, kimi müelliflerin eğitimde fiziksel cezanın zararlarına vurgu yaptıkları görülmektedir.

Sonuç olarak, klasik İslam eğitim anlayışının pek çok noktada gerek öğretmenlerin nitelikleri gerekse istenmeyen öğrenci davranışlarına yaklaşım konusunda modern eğitim anlayışına uygun ve öncü görüşler ortaya koyduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, N. (2001). Sınıf yönetimi ve disiplin modellerinin dayandığı temel yaklaşımlar. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 25, 9-20.
- Akyüz, Y. (2006). *Türk eğitim tarihi* (10. baskı). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Amâsî, A. H. (2002). *Tarîku'l-edebe* (Hz. M. Şeker). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ateş, S. (1986). *Er-risâletü'l-mufasssala li ahvâli'l-muteallimin ve ahkâmi'l-muallimîn ve'l-muteallimîn* içinde (thk. A. Hâlid, 1. Baskı). Tunus: eş-Şeriketu'l-tûnisîyyetu li't-tevzi'.
- Atıcı, M. (2003). İstenmeyen davranışlarla başa çıkmada Glasser'in problem çözme yaklaşımının uygulanması. *Eğitim ve Bilim*, 28 (128), 27-34.
- Ay, M. E. (1993). *Din eğitimi ve öğretiminde mükâfat ve ceza*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Aydın, M. Ş. (1998). Eğitim tarihi araştırmaları üzerine notlar. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 5, 83-98.
- Aydın, M. Ş. (2015). *İslamî gelenekte eğitim ahlakı* (2. baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bağcı, H. F. (2012). *İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenlerinin Sınıf Yönetimi Yeterlikleri: Beykoz örneği*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Başar, H. (1999). *Sınıf yönetimi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bayraktar, F. (1996). *Eğitim ve öğretimin esasları (âdâbu'l-muallimîn)*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Bayraktar, F. (1997). *İbn Cemâa'dan öğretmen ve öğrencilere öğütler*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Bayraktar, F. (2015). *İslam eğitiminde öğretmen öğrenci münasebetleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Bekrî, İ. A. A. (1987). *Nemâzic min ba'd-i ârâi'l-imâm Ebî Hanîfeti't-terbeviyye*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ummu'l-kurrâ Üniversitesi, Mekke, Suudi Arabistan.
- Carpentier, V. (2008). Sources and interpretations: Quantitative sources for the history of education. *History of Education*, 37 (5), 701-720.
- Cemaloğlu, N.-Kayabaşı, Y. (2007). Öğretmenlerin tükenmişlik düzeyi ile sınıf yönetiminde kullandıkları disiplin modelleri arasındaki ilişki. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27 (2) 123-155.
- Çeçen, H. (2017). Tarîku'l-edebe'de değer eğitimi. *Electronic Journal of Education Sciences*, 6 (11), 22-33.
- Çelik, A. (2013). *Din eğitimi tarihi*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları.
- Çelik, V. (2005). *Sınıf yönetimi* (3. baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Çetin, B. (2013). Sınıfta istenmeyen öğrenci davranışlarıyla ilgili sınıf öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14 (1), 255-269.
- Dağ, M. ve Öymen, H. R. (1974). *İslam eğitim tarihi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Değirmencioğlu, C. (1999). Öğretmen. *Öğretmenlik mesleğine giriş* (Ed. L. Küçükahmet, 2. baskı). İstanbul: Alkım Yayınları.
- Demirel, Ö. (2003). *Planlamadan değerlendirmeye öğretme sanatı*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Ebu Hanife (1992). *El-âlim ve'l-müteallim* (çev. M. Öz). İstanbul: İFAV Yayınları.
- El-Hilâlî, İ. (2011). *Tehzîbu'l-ahlâk*. Beyrut-Bağdat: Menşûratu'l-cumel.

- El-Kâbisî, E. A. (1986). *er-Risâletü'l-mufasssala li ahvâli'l-muteallimin ve ahkâmî'l-muallimîn ve'l-muteallimîn* (thk. A. Hâlid, 1. Baskı). Tunus: eş-Şeriketu'l-tûnisiiyyetu li't-tevzi'.
- El-Mâverdî, E. A. (1985). *Edebu'd-dunya ve'd-dîn* (M. K. Râcih). Beyrut: Dâru İkra.
- Erden, M. (2005). *Öğretmenlik mesleğine giriş* (3. baskı). İstanbul: Epsilon Yayınları.
- Ergün, M. (2008). Cumhuriyet dönemi eğitim tarihi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6 (12), 321-348.
- Ersoy, F. (2016). İslâm eğitim klasiklerinde öğretmen. V. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: İLEM, 2, 251-272.
- Ez-Zernûcî, B. (1981). *Ta'limu'l-muteallim tarîka't-taallum* (M. Kabbânî). Beyrut: el-Mektebu'l-islâmî.
- Gazâlî, E. H. (1998). *Bidâyetü'l-hidâye* (A. ed-Dervîş). Beyrut: Dâru Sadr.
- Gazâlî, E. H. (2005). *İhyâu ulûmi'd-dîn* (Z. el-İrâkî). Beyrut: Dâru İbni Hazm.
- Giddens, A. (2016). *Sosyoloji* (Çev. S. Tüfekçioğlu ve ark). İstanbul: Kırmızı Yayınları.
- Günther, S. (2016). Principles of teaching and learning in classical arabic writings (Ed. A. Nadeem Memon and M. Zaman). *Philosophies of islamic education historical perspectives and emerging discourses*. New York and London: Routledge.
- Haigh, G. (1990). *Managing classroom problems in the primary school*. Paul Chapman Pub, London. <https://tez.yok.gov.tr>, Erişim: 15/09/2017.
- <http://taskopruluzade.org>, Erişim: 20/09/2017.
- İbn Cemâa, B. (2012). *Tezkiretu's-sâmi' ve'l-mutekellim fi edebi'l-âlim ve'l-muteallim* (M. M. el-Acmî). Beyrut: Daru'l-beşâiri's-selâmiyye.
- İbn Haldûn, A. (2001). *Mukaddime* (H. Şehâde,). Beyrut: Daru'l-fikr.
- İbn Miskeveyh (2011). *Tehzibu'l-ahlâk* (thr. İ. el-Hilâlî,). Beyrut-Bağdat: Menşûratu'l-cumel.
- İbn Sahnûn (1972). *Kitâbu âdâbi'l-muallimîn* (thr. M. El-Matvî). Tunus.
- İbn Sînâ, (1988). *Kitâbu's-siyâse* (A. Şemseddîn). Beyrut: eş-Şeriketu'l-âlemiyyetu li'l-kitâb.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi* (19. Baskı). Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Kars, Y. E. (2007). *Din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenlerinin kendi algularına dayalı sınıf yönetimi yeterlikleri (Konak ilçesi örneği)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Kayadibi, F. vd. (2008). *Cumhuriyet dönemi din eğitimi literatürü (1923-2007)*. İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- Korkmaz, İ. (2002). *Sınıf yönetimi*. (Editör: Z. Kaya, 2. baskı). Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Köylü, M.-Koç, A. (2016). *Klasik İslam eğitimcileri* (1. baskı). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Mekkî, M. A. (1981). *Menâkibu Ebî Hanîfe*. Beyrut: Daru'l-kitâbi'l-arabî.
- Nazıroğlu, B. (2006). *İslam eğitim geleneğinde öğretmen*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Trabzon.
- Özdemir, İ. E. (2011). *Sınıf yönetimi* (Ed. M. Ç. Özdemir, 2. baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Özdemir, Ş.-Karatepe, T. (2016). Ali b. Hüseyin el-Amâsî. *Klasik İslam eğitimcileri* (Ed. M. Köylü-A. Koç,). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Sadık, F. (2008). *Sınıf yönetimi teori ve pratik uygulamalar* (Editör: B. Yiğit, 1. baskı). İstanbul: Kriter Yayınevi.
- Şeker, M. (2002). *Ali b. Hüseyin el-Amâsî ve tarîku'l-edebi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Taşköprizâde, K. (1985). *Miftâhu's-saâde ve misbâhu's-siyâde fi mevzûâtî'l-ulûm*. Beyrût: Darû'l-kutubi'l-ilmîyye.
- Taylor, C. (2012). *Benliğin kaynakları* (Çev. S. A. Baş-B. Baş). İstanbul: Küre Yayınları.
- Uçar, R. (2004). *İlköğretim okulları u. kademedeki din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretmenlerinin sınıf yönetimi yeterlikleri (Kayseri örneği)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Uludağ, S. (2016). *Mukaddime içinde*. İstanbul: Dergah Yayınları
- Uygun, S. (2012). Eğitim tarihi alanında yapılmış lisansüstü tezlerin analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33, 263-282.
- Uysal, Ş. (1974). Eğitim araştırmalarında yöntem. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 19-36.

- Ülken, H. Z. (2013). *Eğitim felsefesi* (3. baskı). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.
- Ünal, S.-Ada, Ü. (2000). *Sınıf yönetimi*. Marmara Üniversitesi. Teknik Eğitim Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Matbaa Birimi: İstanbul.
- Yeşilyaprak, B. (2004). *Eğitimde rehberlik hizmetleri* (8. baskı). Ankara: Nobel Yayınları.